

Вікторія Дубенкова, асистент

Концепт другорядної ролі у міфі та художньому творі: еволюція та парадигматика

З глибини віків вирізьблюється перед свідомістю поколінь постать жінки, тендітний силует якої огорнутий таємничістю. Жінка завжди була символом натхнення для поетів, музикантів, художників. Таким символом, що надихав, спонукав до творчості, була і Кассандра.

“Колись була пророчиця Кассандра,

Вона згоріла на пожежі в Трої, –

Слова її пророчи спеліли,

І вітер їх розніс по морю...”[6, 94]

У літературі, на жаль, не завжди чітко визначена роль другорядного персонажа, який в інших інтерпретаціях набуває головної ролі. Так сталося з Ізольдою Білорукою в однойменній поемі Лесі Українки.

Літературний герой зазнає трансформації, часто з опосередкованої ролі переходить до ролі першого плану. У цьому аспекті заслуговують на увагу судження Олени Герасимової, яка вважає, що звернення митців до сюжету про Кассандру зумовлюється екзистенційною спорідненістю охопленої ним символіки, що відповідає історико-культурній ситуації. На її погляд, «квазіісторизм колізії свідчить про те, що осмислюється явище загальнокультурного значення, архетипне для західноєвропейської ментальності в цілому. Але специфіка культурної пам'яті проявляється, очевидно, не стільки в актах репродукування будь-яких варіантів, скільки в пошуках таких її варіантів, за допомогою яких може здійснюватись парадигмальна трансформація, тобто у виборі тих із них, які дають вихід у новий можливий світ історії, духу, людського існування» [2]. Словом, образ Кассандри цікавий і своєю загальнокультурною еквівалентністю, і її

інваріантами, модифікаціями, а особливо можливістю виявлення матриці переходу одного в інший, їх розмежування і злиття.

Образ віщої диви Кассандри, доля якої пов'язана із загибеллю Трої, бентежив уяву поетів, як і образ прекрасної, незаміжньої дочки Пріама. Краса спричинилася до того, що Кассандра завдяки їй "отримала" пророцький дар від Аполлона. "... аж до найновіших часів Кассандра рідко коли виступала в трагедії не інакше, як у ролі другорядної дійової особи" [3].

Лише з XIX ст. починається ряд спроб зробити Кассандру центральною особою у творах (Фрідріх Гесслер, Герберт Ейленберг, Ганс Пішінген, Шіллер, Леся Українка).

Роль Кассандри в античній літературі — пасивна. "Щоб зробити з неї центральну постать, ... новішим поетам доводилось вигадувати зовнішню дію, не користуючись з допомоги античної традиції" [4].

Всесвітньо-історичні потрясіння, трагізм, динамізм нашої епохи спонукали літературу проектувати свої роздуми про життя і людину на екран вічності, який надає їй міфологія.

У міфах народ описував своїх героїв ідеальними, з надзвичайними рисами. Отже, і Кассандра — вигадана, це мрія, вимисел, який стає реальністю, з одного боку, а з іншого — підкреслюється трагізм і боротьба особистості. Хоча Кассандра — втілення людських прагнень, мрій, сподівань, образ її — другорядний. У міфах їй відводиться лише епізодична роль.

Можливо, причиною цього був, по-перше, людський страх перед чимось невідомим, таємничим. У міфах таким героям-пророкам, віщунам відводиться невеличка і другорядна роль лише для того, щоб донести "волю богів". Кассандра була обраницею віщих сил. Як служителька Аполлона, вона володіла даром провісництва. Такий талант мали не всі люди, і, власне, ця наближеність до богів змушувала людей боятись Кассандри, навіть ненавидіти за її пророкування. "Гомер в "Іліаді" ... ще нічого не знає про пророчий дар Кассандри, уживаючи лише найкращою з дочок Пріамових" [4].

Відомо, що міф, за словами Клода Леві-Строса, належить до подій минулого: "до створення світу" або "у перші віки", у будь-якому разі «дуже давно, але справжнє значення міфа витікає з того, що події, які згодом відбувалися в якийсь проміжок часу, утворюють ще й постійну структуру. І вона одночасно належить до минулого, теперішнього і майбутнього» [5]. Що стосується міфу про Кассандру, то має рацію О.Герасимова, стверджуючи, що цей сюжет є "варіантом архе-

типу неминучості жертвопринесення, а сам розвиток подій становить собою процес індивідуалізації, ним породженої. Таким чином, основним предметом уваги буде екзистенція вказаної форми, тобто протистояння Кассандри долі, що виражається в спробах здійснити діалог з історичним контекстом (висловити правду, зреалізувати свою долю) і її становлення - пророчиці, яка знає правду, але якій ніхто не повірив" [6].

Міфічний образ Кассандри не дублюється, а ототожнюється з особливостями, притаманними тому стилю життя, тій епосі, коли був створений цикл міфів про Троянську війну. Архаїчний період (зародження усної творчості Давньої Греції) вирізнявся тим, що науковий і культурологічний рівень були надзвичайно низькими. Люди не володіли знаннями, які могли б пояснити ті чи інші явища життя, природи, а значить — не розуміли надприродного дару Кассандри. Власне, тому і роль пророчиці — епізодична. Важко сказати, хто ж насправді Кассандра — людина чи міф? Якщо людина, то, можливо, існувала реальна особа з екстрасенсорними рисами, що дозволяли їй спілкуватися з богами і доносити знання до людей. А якщо міф? Тоді Кассандра — вимисел, втілення мрії народу про таку людину, яка була б посередником між земним і небесним.

Отже, страх, нерозуміння, відсутність знань, певної інформації зумовили в міфах другорядний план образу Кассандри. І, якби не ряд цих причин, хто знає, можливо, стояла б Кассандра в одній шерензі поряд з титанами, героями... Взагалі, сама легенда про жінку-провидицю не багата подіями і не дає матеріалу для драматичних колізій, як їх розуміли давні греки.

Образ Кассандри змальовували Гомер, Есхіл, Евріпід. Епізодичну роль відводить їй і Шекспір. Серед романтичних інтерпретацій образу Кассандри відомі "Кассандра" Фрідріха Геслера та балада Шіллера з такою ж назвою.

Ми спробуємо дуже побіжно відзначити еволюційну трансформацію образу Кассандри в античних митців — Гомера та Евріпіда, які жили і творили в одній країні, в різні роки. То була ера — та ж сама, тому і соціально-економічне становище держави мало чим відрізнялося.

У Гомера Кассандра — одна з найвродливіших дочок Приама, провидиця, слів якої люди не сприймали на віру. Своїй героїні автор доручив епізодичну роль, вже додавши особливих, типових рис (гострота розуму, гордість, навіть ніжність). Водночас Кассандра в Гомера — людина зла, жор-

стока провісниця волі богів. І якщо міфи — «констатація» факту (видавання бажаного за дійсне), де, з часом, на образ нашаровуються різні риси, то Гомер вже мав матеріал і для авторського домыслу — і Кассандра набуває нових характеристик. І все-таки вона — другорядний образ... Автор не висуває Кассандру на перший план. Чому Гомер називає свою пророчицю, власне, іменем Кассандра і виписує її багатогранніше, порівняно з міфами? Чому не дає іншого імені?

Відомо, що в античній літературі передбачення подій асоціюється з іменем Кассандра: «І справді, чи потрібна людям ця «правда»?» [1, 377].

Однак Гомер показує, що й віщунка — звичайна людина, пророцький дар якої змінює певною мірою її характер, накладає печать жорстокості, що накликає на людей війни, біду. Кассандра — віщунка, що несе народові загибель, — ось як сприймають її і люди, і сам автор.

Вже в Евріпіда образ Кассандри зазнає нових трансформацій, зумовлених як соціально-економічними причинами, так власними роздумами автора. Якщо гомерівський образ — цілісний, простий, є втіленням увякло давніх греків про ідеал, то в Евріпіда Кассандра набуває нових рис: автора цікавить не стільки розвиток подій, скільки сама людина з її внутрішнім світом.

Гомер, Софокл, Есхіл змальовували в своїх творах людей такими, якими вони повинні бути, зображували ідеал, до якого треба прагнути. Евріпід спробував зазирнути в людську душу, передати поетичним словом те, що там діється. Новатором, експериментатором Евріпід став з ряду причин: в його часи відбувався злам традиційних форм життя, моралі, вірувань. Образ Кассандри у нього — філософський. Автор пробує зрозуміти, пояснити трагедію цієї жінки. Міф — саме та сфера, до якої Евріпід був змушений вдатися. Міфічний матеріал він не вважав канonom, тому другорядність Кассандри виглядає в того письменника інакше: його героїня знаходиться вже в координатах між головним та другорядним персонажем. Процес трансформації будь-якого образу в літературі відбувається не плавно, синхронно, а стрибкоподібно, іноді заперечуючи або кардинально змінюючи первинний, створений автором, який започаткував певну комбінацію характерологічних і типологічних рис образу.

Якщо гомерівська Кассандра викликає страх, недовіру, то в Евріпіда вона — звичайна людина, яка через все життя несе

тягар, непосильний для її тендітних жіночих плечей, дар пророчтва. Не кожній людині до снаги такий тягар. Тільки людина сильна духом, як Кассандра може витримати перипетії життя, зумовлені даром пророцтва. Поряд з негативними рисами Кассандра має й позитивні. В Евріпіда Кассандра — жива людина, якій властиве все людське, чинить так, як потребує певна ситуація. Автора цікавить героїня, яка розривається між протилежними пристрастями, в серці якої живуть складні, суперечливі почуття. Трагедійний конфлікт стає внутрішнім конфліктом Кассандри. Слова пророчиці набувають категоричної максими загальнолюдського характеру:

«Отож розумний хай війни сторониться,

А почалась – за край свій хай життя складе...»[4, 212].

В Кассандрі автор наголошує благородство, жіночу гордість і силу духу. Віщунка здатна навіть на жорстоку помсту, її нескорений дух не сприймає рабства, насилля, вона радше загине, аніж буде скореною:

«Між мертвих – переможниця з'явлось...»[4, 214].

Евріпід, не описуючи вчинків Кассандри, оцінює їх. Мов професійний психолог, нагромаджуючи страждання, він приглядається до поведінки героїні в екстремальній ситуації, прагне зазирнути в її душу.

Знову постає питання: чому Евріпід показує психологічні аспекти другорядної ролі, адже й в нього Кассандра — не головний персонаж? Таємниче наявне в житті, воно йде поряд з людиною, але первісний страх не дає можливості людині думати про це, аналізувати надлюдські можливості, отже й вихід з такої ситуації — відкинути це на другий план. Пророки завжди були, — в кожного народу, в кожную епоху, але людський розум, скований певними догмами, табу, не в силі проаналізувати надприродні явища і тому про це краще не говорити, не вдаватись до подробиць. Так, Кассандра — провидиця, яка спілкується з богами, але в чому суть її пророчого дару — людям краще й не думати. Мабуть, за цих причин, в античній літературі Кассандра посідає другорядне місце.

... Минуть віки, пройдуть роки і Кассандра ще знайде своє втілення в творчості Лесі Українки, набуде якісно нової трансформації, і люди ще почують про Кассандру, таку далеку і водночас таку близьку для кожного з нас.

Література:

1. Білецький О.І. Антична драма Лесі Українки «Кассандра» / Від давнини до сучасності: збір. праць з питань укр. літератури: – Т. 2. – К.: Держ. Видавництво художньої літератури, 1965. – С. 358-380.

2. Гомер. Илиада. – М.: Художественная литература, 1986. – 383 с.
3. Голосовкер Я.Э. Сказание о титанах. – М.: Детская литература, 1994. – 333 с.
4. Евріпід. Трагедії. – К.: Основи, 1993. – 448 с.
5. Журавська І.Є. Леся Українка та зарубіжні літератури. – К.: Академія наук Української РСР, 1963. – 230 с.
6. Леся Українка. Кассандра. Драматична поема / Твори в 10 т. – Т. 4. – К.: Дніпро, 1964.
7. Мифы Древней Греции. – К.: Муза, 1993. – 349 с.
8. Одарченко П. Леся Українка: розвідки різних років. – К.: М.П.Коць, 1994. – 239 с.